

- (1926) *La cinquième déclinaison latine*. Kopenhagen.
 Rix, H. (1976) *Historische Grammatik des Griechischen*. Darmstadt (Wiss. Buchges.)
 Stibbe, C.M., Colonna, G., de Simone, C., Versnel, H.S. (1980) *Lapis Satricanus*. Den Haag.
 Szemerényi, O. (1970) *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. Darmstadt (Wiss. Buchges.)
 Uhlenbeck, C.C. (1901) Agens und Patiens im Kasussystem der indogermanischen Sprachen. *Indogerm. Forsch.* 12, 170-171.
 Wackernagel, J. (1896) *Altindische Grammatik*, 1. Göttingen.

De stand van zaken in de Latijnse taalkunde

H. Pinkster

In dit artikel, geschreven in aansluiting bij een voordracht voor universitaire latinisten te Nijmegen (januari 1985), wil ik ingaan op twee centrale vragen, waarmee ik (en andere taalkundigen) nogal eens worden geconfronteerd, nl. plat gezegd (a) 'valt daar nou nog wat te beleven?'; en (b) 'wat heeft dat nou voor nut?'. De eerste vraag heb ik onderverdeeld in een aantal subvragen, en deze stel ik eerst aan de orde. Daarna komt de vraag naar het nut.

1. Wat gebeurt er?

Om deze vraag te beantwoorden heb ik me zelf als tijdlimiet de laatste 25 jaar gesteld, dat wil zeggen de tijd tussen globaal de afronding van het manuscript van Szantyr's *Syntax und Stilistik* en nu. Ik beperk me tot de volgende deelvragen:

- I Met welke onderwerpen houden Latijnse taalkundigen zich nu bezig?; zijn er bepaalde wetenschappelijke stromingen te onderscheiden, die mogelijk per land nog verschillen?; wat zijn de huidige methoden van linguïstisch onderzoek?; hoe is de relatie tot algemene disciplines als de vergelijkende indoeuropese taalwetenschap en de algemene taalwetenschap?
- II Hoe verhoudt de onder (I) gevraagde stand van zaken zich tot die van 25 jaar geleden?; zijn er opmerkelijke verschillen?
- III Zijn er bepaalde factoren aan te wijzen die hebben geleid tot deze verschillen?
- IV Zijn we er nu al met al beter van geworden?; is onze kennis van het Latijn, of ons inzicht in het Latijn, veranderd?

Ik zal deze vragen niet punt voor punt behandelen, maar ze door mijn betoog heenvlechten, om er aan het slot weer op terug te komen.

1.1. Een goed overzicht van wat er gebeurt in de Latijnse taalkunde kan men vinden in de 'Indogermanische Chronik' in het tweemaal per jaar verschijnende tijdschrift *Die Sprache*. Binnen het kader 'Italisch' worden de publikaties op het gebied van het Latijn, of met een accent op het Latijn, geklassificeerd in de volgende rubrieken: 'Allgemeines', 'Lautliches', 'Metrik', 'Morphologie', 'Syntax', 'Wortschatz', 'Onomastik'. Publikaties worden in een rubriek ingedeeld, indien

ze overheersend betrekking hebben op zo'n deelgebied. Daarnaast zijn er cross-references. Voor de schets die ik nu wil geven van de aandacht voor de verschillende subdisciplines binnen de Latijnse taalkunde volg ik de indeling van de items in de genoemde rubrieken. Ik tel dus gewoon het aantal items per rubriek. Een andere mogelijkheid zou zijn om pagina's te tellen, de cross-references na te lopen, e.d. maar ik denk dat het totaalbeeld daardoor niet veel zal veranderen.

In de aflevering 30,1 (1984) worden voor het Latijn 130 items opgevoerd. 103 daarvan hebben betrekking op de vier gebieden fonologie (waar ik metriek even bij reken), morfologie, syntaxis (in de ruime zin) en lexicon (d.w.z. woordenschat en etymologie). De verdeling tussen deze gebieden is resp. 13, 5, 40, 45. We zien dus een zwaar accent op woordstudies van allerlei vorm, en daarnaast op syntaxis. Hetzelfde beeld komt naar voren bij telling van de publikaties over een groter aantal jaren. Uit tabel 1, die de periode 1977 t/m 1983 beslaat, komt het aandeel van studies over de woordenschat nog sterker naar voren'. Wat de 'echte' taalkunde betreft overheerst de syntaxis t.o.v. de morfologie en de fonologie. In deze periode blijft dit beeld konstant.

1 tabel 1: Aantallen publikaties Griekse en Latijnse taalkunde 1977-1983 (bron: *Die Sprache*)

Grieks (1071 publikaties)				
(Mycenologie) 107	Fonologie 147 13,7%	Morfologie 92 8,6%	Syntaxis 123 11,5%	Lexikon 709 66,2%
Latijn (813 publikaties)				
	Fonologie 107 13,2%	Morfologie 77 9,5%	Syntaxis 229 28,2%	Lexikon 400 49,2%

In tabel 1 zijn op vergelijkbare wijze ook gegevens opgenomen voor de Griekse taalkunde. Er blijkt bij vergelijking een interessant verschil te bestaan. In aflevering 30,1 (1984) worden voor het Grieks niet minder dan 250 items opgevoerd, waarvan 'slechts' 116 voor de genoemde rubrieken. Laat men de Mycenologie buiten beschouwing die slechts in 'Auswahl' is vertegenwoordigd — vermoedelijk hoofdzakelijk morfologisch/fonologisch georiënteerd — dan valt op dat de belangstelling voor het lexicon groter is dan bij het Latijn en die voor de syntaxis minder. Ook dit beeld is over de jaren min of meer konstant. Het aantal publikaties op het gebied van de Griekse taalkunde is groter dan dat op

het gebied van het Latijn.

Over de oorzaken voor deze verschillen kan ik alleen maar spekulaties voorleggen. Ik zoek de belangrijkste verklaring in het objekt van onderzoek. Terwijl het Griekse taal materiaal — dat door de differentiatie in dialecten al zeer omvangrijk is — zich voortdurend uitbreidt door enerzijds de ontcijfering van het Myceens en anderzijds de stroom van papyri, blijft het Latijnse materiaal tamelijk stabiel. De relatief grote belangstelling voor de historische morfologie en fonologie en het relatief grote aantal woordstudies lijkt me daarmee goed te verklaren. Het is nu eenmaal leuk (en belangrijk) nieuw materiaal toegankelijk te maken en te integreren in bestaande kennis. Een soortgelijke ontwikkeling heeft de Latijnse taalkunde doorgemaakt toen het postklassieke Latijn werd 'ontdekt' als bron voor linguïstisch onderzoek.

Een tweede faktor kan daaraan worden gekoppeld, nl. de wetenschappelijke traditie: Als leermeesters verhoudingsgewijs weinig aandacht besteden aan syntaxis, zullen hun leerlingen dat over het algemeen ook doen. Een derde faktor is wellicht het feit dat het Grieks als onderzoekobjekt, of vergelijkingsobjekt, voor niet-classici minder toegankelijk is dan het Latijn. In de hedendaagse taalwetenschap neemt de syntaxis een belangrijke plaats in. Een vierde faktor kan tenslotte zijn gelegen in het feit dat het Grieks in het secundaire onderwijs een geringere positie inneemt. Uit concurrentieoogpunt is vernieuwing van de Latijnse methoden, vaak ook inhoudend aansluiting bij nieuwe taalkundige stromingen en dus weer vooral de syntaxis, urgenter.

1.2. Ik wil nu wat dieper ingaan op wat er in enkele van de genoemde subdisciplines wordt onderzocht, nl. op het terrein van de fonologie (in engere zin), de morfologie en de syntaxis.

1.2.1. Allereerst de fonologie. Generaliserend kan worden gesteld dat onze kennis van de Latijnse fonologie niet wezenlijk is veranderd in de afgelopen periode, ook al zijn er enkele goede studies, gebaseerd op onderzoek van inskripties en papyri. We beschikken over nieuwe handboeken (Leumann, Sommer-Pfister en Monteil), waarin nu ook de laryngaaltheorie is verwerkt — een aanpassing dus van de Latijnse klankleer op grond van nieuwe inzichten in de Indo-europaeïstiek. Verder is er een aantal studies, voor een deel afkomstig van niet-classici, over een aantal onopgeloste, en mogelijk onoplosbare, 'rest'vragen van de Latijnse klankleer. Ik noem het verschijnsel van het rhotacisme (o.a. een Nijmeegse dissertatie van L. Wetzels (1981)), waarin voorstellen worden gedaan voor de wijze waarop de overgang van /s/ naar /r/ beschreven kan worden. Er is hier dus sprake van de toepassing van nieuwe algemeen-fonologische opvattingen en methoden op bekende gegevens. Een ander voorbeeld is de zgn. Wet van Lachmann. Lachmann was de eerste die een verklaring probeerde te geven voor opmerkelijke verschillen in lengte van klinkers in passieve participia:

- (2) ago — ēgi — āctus (vgl. redactus)
 facio — fēci — factus (vgl. refectus)

De vraag is of we het verschijnsel moeten beoordelen als een zuiver klankwettig verschijnsel of als een analogieverschijnsel. Een recente behandeling biedt Strunk (1976). Hij konkludeert dat het in principe een regelmatig grammaticaal proces is (grof gezegd: INFECTUM kort; PERFECTUM lang) dat zich bij bepaalde fonologische klassen van verba voordoet. Er zijn echter ook enkele analogieverschijnselen te konstaten. De discussie gaat intussen door. Andere voorbeelden van restvragen zijn: de aard van het woordaccent (Allen 1973); de fonologische status van *qu* (één foneem of twee fonemen? — vraag van belang voor de metriek) (Touratier 1971). Voor mij was het meest verrassend het boek van Janson (1979) over de welbekende regel dat ten gevolge van het initiaalaccent in het Latijn in open middenlettergrepen een daarin voorkomende korte klinker een *i* is geworden. Het verschijnsel doet zich vooral voor bij composita, maar niet uitsluitend daar:

- (3) facio — conficio
 Μασσαλία — Massilia

Janson merkt op (p. 46 vv.) dat er wel voorbeelden zijn van $a > i$ en $e > i$, maar geen van $o > i$ en $u > i$ (te denken valt aan samenstellingen van *moveo*, *fodio*, *pudet*, *fugio*). Ook bij *a* en *e* gaat de regel lang niet altijd op. In geen van de composita van bijv. *traho* treffen we een *i* aan; de meeste verba met een korte *e* behouden deze in samenstellingen:

- (4) traho — contraho
 edo — comedo
 sequor — consequor

Kortom, er bestaat geen algemene regel voor klinkerreductie in open middenlettergrepen. Bij sommige composita bestaat het verschijnsel wel, bij andere niet. Het feit dat het verschijnsel beperkt is tot bepaalde composita is volgens Janson te verklaren als een gevolg van 'analogical spread'. In het algemeen sluit hij aan bij linguïsten die een beperkt vertrouwen hebben in 'uitzonderingloze klankwetten'.

1.2.2. Op het gebied van de morfologie is weinig te melden (eventueel kan men de regel van Lachmann opvatten als een morfologische regel). Er is een aantal uitputtende franse thèses. Interessant is opnieuw het boek van Janson. Hij laat zien dat in Latijnse woorden gevormd door middel van een suffix er maar een klein aantal combinaties van konsonanten kan voorkomen op de grens van stam en suffix. Er bestaat een tendens om een klinker (vaak de *i*) in te lassen tussen stam en suffix. Het lijkt me dat deze observatie in verband

gebracht kan worden met de ook aan het begin en het eind van woorden te konstateren beperktheid van kombinatiemogelijkheden van medeklinkers. In het Latijn is minder mogelijk dan bijv. in het Grieks. Wat de historische morfologie betreft kan worden gewezen op de inscriptie uit Satricum en op de opgelaaide discussie over de echtheid van de fibula praenestina.

1.2.3. In de syntaxis is er zowel sprake van een veranderde aanpak, als van een verschuiving in het objekt van onderzoek. Om met het laatste te beginnen, ik heb de indruk dat er sprake is van afname van de belangstelling voor het taalgebruik van christelijke auteurs. De verklaring hiervoor ligt mogelijk in het feit dat er op dit gebied buitengewoon veel gedaan is (vgl. bijv. de grammatica van Szantyr met zijn voorganger Hofmann en de ontwikkeling in de Thesaurus Linguae Latinae) en dat bepaalde centra (o.a. Nijmegen!) zijn verdwenen of minder mogelijkheden hebben gekregen. Daarnaast lijkt de belangstelling meer 'konstuktie-georiënteerd' en minder 'plaats-' of 'auteur-georiënteerd' dan vroeger (over de taal van de meeste auteurs bestaan inmiddels monografieën), al zijn er bepaalde auteurs, die altijd goed zijn voor discussie (Cicero, diens periodische stijl; Sallustius, Tacitus, Petronius, voor Vergilius mag Görler (1982) met ere worden genoemd). Een en ander impliceert dat er een wat grotere belangstelling is voor de periode tussen 200 v. Chr. en 100 n. Chr. Daarnaast blijft het vulgair Latijn aandacht trekken (Ik noem Adams' studie (1977) over de in 1951 voor het eerst gepubliceerde papyrus met de brieven van de soldaat Claudius Terentianus - 110-125 n. Chr.). Hierbij is er sprake van meer belangstelling voor regionale verschillen in het Latijn (vgl. o.a. ANRW 29,2; 3) en van toenemende belangstelling vanuit de romanistiek (ik noem het zeer inspirerende werk van Harris en Plank's studie over de ontwikkeling van het Latijnse naamvals-systeem).

De andere aanpak manifesteert zich zowel op het gebied van de theoretische modellen die als kader voor het onderzoek worden gebruikt als op het gebied van de methoden van syntactisch onderzoek ('syntactisch' hier gebruikt in ruime zin). Over de rol van de diverse linguïstische theorieën in de Latijnse taalkunde heb ik elders geschreven (Pinkster 1983). De labels voor die theorieën die een rol hebben gespeeld zijn: structuralisme - vooral nog actief in Spanje; tagmemische grammatica (weinig invloed); psychomécanisme (een aantal franse studies); transformationeel-generatieve grammatica (USA, Frankrijk, Duitsland); Case Grammar (weinig studies); Functional Sentence Perspective (eigenlijk alleen Panhuis (1982)) en Functionele Grammatica (Nederland). Al deze modellen verschillen in terminologie, maar ook in bereik, d.w.z. in de soorten van verschijnselen die ze tot het objekt van onderzoek rekenen, en de rol die het taalgebruik, d.w.z. de waarneembare taalfeiten, speelt voor de ontwikkeling van de theorie. Het respect voor het feitenmateriaal is ongetwijfeld het geringst in de transformationeel-generatieve grammatica. Studies over het Latijn die in het kader van deze theorie - in zijn wisselende versies - zijn geschreven zijn daarom zelden van belang voor de Latijnse syntaxis. De meeste van deze studies

dienen vrijwel uitsluitend om materiaal aan te leveren voor een theorie die min of meer los van de feiten is gekonstrueerd – een deductieve theorie dus – zonder dat het inzicht in het Latijn wordt bevorderd door in de theorie ontwikkelde inzichten. Wat het bereik betreft, kan er een onderscheid worden gemaakt tussen theorieën die syntactische analyse beperken tot verschijnselen binnen de grenzen van de zin en theorieën die menen dat de structuur van een zin mede wordt bepaald door de omringende kontekst. De transformationeel-generatieve grammatica is een duidelijk voorbeeld van een zinsgrammatica. Een consequentie van de keuze voor een bepaald bereik is uiteraard dat bepaalde verschijnselen wel, andere niet bestudeerd kunnen worden en dat bepaalde verschijnselen wel, andere niet verklaarbaar zijn. Woordvolgorde is een goed voorbeeld van een syntactisch verschijnsel dat niet verklaard kan worden als de factoren die de woordvolgorde bepalen uitsluitend binnen de zin gezocht worden. In talen met een zogenaamde vaste woordvolgorde lijkt men met een zinsgrammatica tamelijk ver te komen. In talen met een vrije woordvolgorde kan binnen het kader van een zinsgrammatica alleen maar gekonkludeerd worden dat de woordvolgorde vrij is, d.w.z. dat er geen regels voor te geven zijn. Indien men rekening houdt met de relatie van een zin t.o.v. de omringende kontekst, zijn er wel regels te geven, helaas op dit moment nog geen 100 procent geldige regels, maar op zijn minst tendensen (vgl. Panhuis 1982 voor zo'n aanpak): bijv. zinsdelen die relatief nieuwe of saillante informatie bevatten volgen als regel na zinsdelen die bekende informatie bevatten; zinsdelen die in contrast staan t.o.v. iets in de voorafgaande kontekst staan vaak voor in de zin. Recent onderzoek van Bolkestein en Risselada (1985) laat zien dat de invloed van de kontekst zich zelfs manifesteert bij de keuze tussen de twee mogelijke naamvalspatronen bij werkwoorden als *circumdare*:

- (5) a. oppidum fossā circumdat
 b. oppido fossam circumdat

Het patroon a. (acc., abl.) wordt overwegend gekozen als er een nauwe samenhang bestaat tussen *oppidum* en een element in de voorafgaande kontekst, b. (dat., acc.) als de *fossa* op een of andere manier al in de voorafgaande kontekst aan de orde is geweest. Ook de keuze tussen quasi-synoniemen als *privare* en *adimere* wordt beïnvloed door de mate van de samenhang van de beide niet-Subjektconstituenten met de voorafgaande kontekst:

- (6) a. me aegritudo somno privat (vgl. Cic. Att. 9,10,1)
 b. epistula mihi somnum ademit (vgl. Cic. Att. 2,16,1)

Persoonlijk vind ik theorieën die expliciet aandacht schenken aan de 'pragmatische' kant van de taal interessanter en ook nuttiger voor de bestudering van het Latijn, dat ons als dode taal uitsluitend in de vorm van teksten is overgeleverd.

Ik noem kort nog twee andere punten waarin verschillen bestaan tussen de bestaande theorieën. (a) De theorieën lopen uiteen in de keuze van een zinsmodel. Een deel, waaronder de transformationeel-generatieve grammatica, blijft uitgaan van de traditionele verdeling van de zin in een Subjekt en een Predikaat; een ander deel hanteert een model waarin het (verbale) predikaat de centrale bouwsteen van de zin is. Mijn eigen voorkeur gaat uit naar het laatste model. Een interessante grammatica die vanuit dit gezichtspunt is opgebouwd is Scherer (1975). Vgl. ook Happ (1976). (b) Theorieën verschillen tenslotte in de mate waarin ze rekening houden met 'taaltypologische' overwegingen, d.w.z. met aantoonbare regelmatigheden in talen van uiteenlopende structuren. Taaltypologisch onderzoek dateert van de zestiger jaren en leidde tot vuistregels van het type 'in talen met een woordvolgorde S(ubjekt), O(bjekt), V(erbum) komen meestal postposities voor, in talen met een volgorde SVO preposities'. Adams (1976) heeft met dit soort vuistregels nog eens de Latijnse taalfeiten bekeken. Het Latijn heeft in afwijking van de geciteerde vuistregel naar algemene opvatting SOV en *preposities*. Hoe is deze anomalie te verklaren? Zijn konklusie is dat in het gesproken Latijn de woordvolgorde al SVO was, toen in het literaire, konservatieve taalgebruik nog SOV werd gehanteerd. Ik vind zijn betoog te simpel, maar interessant is de aanpak wel.

Konkluderend merk ik op dat er op dit ogenblik een aantal taaltheorieën bestaat die systematisch onderzoek mogelijk maken van Latijnse taalverschijnselen waarvoor in het verleden weinig of geen aandacht bestond of geen verklaring te geven was.

Een algemeen kenmerk van de hedendaagse taalkunde is het systematische gebruik van objectieve criteria om veronderstellingen over de structuur van een taalbouwsel te toetsen. De gebruikte 'tests' zijn niet voorbehouden aan bepaalde theorieën en ook niet ieder voor zich nieuw, maar het stelselmatige gebruik ervan is dat wel. De meest gebruikte zijn:

- (a) Koördinatie: als twee constituenten gekoördineerd (kunnen) worden hebben ze dezelfde functie²; zo niet, dan hebben ze een verschillende functie.
 (b) Weglating: wat gebeurt er met een konstruktie als een deel wordt weggelaten? Blijft de konstruktie acceptabel?
 (c) Toevoeging: wat gebeurt er met een konstruktie als een element wordt toegevoegd? Is het resultaat acceptabel?
 (d) Vraagwoord: op welke vraag zou een bepaald taalbouwsel als antwoord gegeven kunnen worden?
 (e) Substitutie: door wat voor soorten van taalbouwsels kan een taalbouwsel worden vervangen? (zie hierna)

Ik geef enkele voorbeelden om duidelijk te maken dat door het in acht nemen van criteria ook bepaalde feiten beter kunnen worden verklaard, c.q. nieuwe feiten aan het licht kunnen treden.

De substitutietest houdt in dat gekeken wordt door welke soorten van constituenten een bepaalde konstituent in een konstruktie vervangen kan worden. Als

Noten

1. Ik had niet de beschikking over eerdere jaargangen.
2. Met 'functie' bedoel ik de syntactische en/of semantische functie binnen een constructie.

Geraadpleegde literatuur

- Adams, J.N (1976), 'A typological approach to Latin word order', *IF* 81, 70-100
-, (1977), *The Vulgar Latin of the Letters of Claudius Terentianus*,
Manchester, U.P.
- Allen, W.S. (1973), *Accent and Rhythm*, Cambridge, U.P.
- Bolkestein, A.M. (1980), *Problems in the Description of Modal Verbs. An investigation of Latin*, Assen, Van Gorcum
- Bolkestein, A.M. & R. Risselada (1985), 'De tekstuele functie van valentie: Latijnse drieplaatsige predikaten in kontekst', *TTT* 5, 161-76
- Görler, W. (1982), 'Beobachtungen zu Vergils Syntax', *Würzburger Jahrbücher zur Altertumswissenschaft* NF 8, 69-81
- Happ, H. (1976), *Grundfragen einer Dependenzgrammatik des Lateinischen*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht
- Harris, M.B. (1978), *The Evolution of French Syntax. A Comparative Approach*, London, Longman
- Janson, T. (1979), *Mechanisms of Language Change*, Stockholm, Almqvist & Wiksell
- Maurel, J.P. (1983), 'Où le génitif et l'ablatif n'ont pas la même qualité' (ms.)
- Panhuis, D.G. (1982), *The Communicative Perspective in the Sentence. A Study of Latin Wordorder*, Amsterdam, Benjamins
- Pinkster, H. (1983), 'Introduction', in: Pinkster, H. (ed.), *Latin Linguistics and Linguistic Theory*, p. ix-xviii, Amsterdam, Benjamins
- Scherer, A. (1975), *Handbuch der Lateinischen Syntax*, Heidelberg, Winter
- Strunk, K. (1976), *Lachmann's Regel für das Lateinische*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht
- Touratier, Chr. (1971), 'Statut phonologique de *Qu* et *Gu* en latin classique', *BSL* 66, 229-66
- Wetzels, L. (1981), *Analogie et Lexique*, diss. Nijmegen

Griekse partikels: definitie en classificatie*

C.M.J. Sicking

Summary: In this paper it is argued that, with due respect to Denniston, the study of the Greek particles has yet to profit from the attention nowadays paid to functional aspects of language as a means of communication, and moreover that it has suffered from a fatal confusion of the syntactic relation between sentences with on the other hand semantic aspects of particles, including those relating to the proposition contained in the preceding sentence. The author applies to Ancient Greek the distinction between *coordinators*, i.e. words establishing a syntactic relation, irrespective of their contribution to content (ἀλλά, δέ, ἦ, καί, μὲν .δέ, τε) and *connectors*, i.e. words which call attention to a connection between statements but fail to establish a syntactic relation (γάρ, οὖν). A third group may be designated as *sentence particles*; these establish a basis for the communication between speaker and hearer (ἦ, μήν, τοί), some of them (δῆ, ἄρα, οὖν) taking account of the place of the statement they qualify in a context of observation, inference or discourse and thus approaching the status of a connector. A fourth group serves to mark the *scope* of the statement made, whether stressing its limits (γε) or its extension (καί). Neither these nor the sentence particles may be assimilated to the focusing devices of pragmatics; it is more fruitful to relate them to various speech acts, or species of the act of assertion. This favours a classification of Greek particles according to conversational and rhetorical functions in addition to one according to syntactic or semantic functions.

1. Sinds Denniston in 1934 zijn monumentale monografie over de Griekse partikels deed verschijnen¹ is het aantal pogingen om de verklaring van betekenis en gebruik van deze meest elusieve bestanddelen van het Grieks verder te brengen opvallend gering gebleven². De manier waarop in veel commentaren naar Denniston wordt verwezen verraadt een zekere neiging om zijn resultaten als definitief te beschouwen. Zeker sinds -tegen Denniston's aanvankelijke bedoelingen in- het boek in de tweede editie van een *index locorum* is voorzien, is het mogelijk geworden om het als een soort telefoonboek te gebruiken: het is niet ongebruikelijk dat commentatoren ermee volstaan, de lezer te verwijzen naar de pagina bij Denniston waar hij de betrokken plaats of gebruiksvariant kan vinden.

Nu zou het onzinnig zijn, Denniston's verdiensten te willen minimaliseren of ontkennen, maar het soort heiligverklaring dat hem ten deel is gevallen doet hem evenzeer onrecht: het kan niet zijn bedoeling zijn geweest om de stemmen van zijn voorgangers volledig tot zwijgen te brengen, en nog minder om het laatste woord te spreken³.

Er is alle reden, de discussie te heropenen, temeer nu de taalkunde zich sinds een jaar of vijftien intensiever dan ooit is gaan bezighouden met de functionele analyse van taal als middel tot communicatie. Elders in dit nummer wijst ook E.J. Bakker erop dat juist de studie van de Griekse partikels heeft geleden